

Иван Чигринов
1934-1995

НА МАМА

Слънцето буквално се уголеми и стана червено. По земята, сякаш подквасени, набухваха сенки; по водата, в самата среда на езерото, сякаш се гмуркаха дребни рибки.

Над Баровка, селце с около четирийсет къщурки, разположено в полукръг около езерото (от едната му страна бяха къщите, а от другата – гората) незабелязано се беше спуснала вечерта.

От брезовото блато, което започваше от долните баровски зеленчукови градини, изпълзя мъгла, която стигна както винаги по торфеното поле до моста, прехвърлен през рова, който разделяше Баровка на две – на Канапльовска и на Канчанска махала. Но днес мъглата бе рядка като дим.

Отнякъде, от някакъв далечен залив, изведнъж долетяха две птици, които явтно мътеха тъдява, и закръжиха над езерото. Нещо ги безпокоеше. Те дълго кръжаха, страхуваха се да се спуснат към водата.

Беше времето на затишие, преди слънцето да залезе, когато още не беше върнала чардата крави, а хората, дошли си от работа (днес на Дълги лъбяха пластили сено), вече се бяха прибрали по къщите.

В това време в Баровка влезе старата Рейдзица.

Тарасковата Гана я среща на гуцянския път. Бе ходила извън селото, до Чикавите пещи, да събере торф.

Отдавна беше съзряла самотната жена на безлюдния път, сума време се чуди коя се е дигнала малко преди мръкване да ходи в Баровка. Чак когато Рейдзица свърна по тясната, утъпкана от човешки крак пътечка, за да излезе през Чикавите пещи на мерата, през която се стигаше до баровската улица, Гана я позна.

– Боже мой... Рейдзица е май... – Гана остави встрани греблото и втръпа в нея удивени очи, сякаш виждаше призрак.

“Откъде ли я довя вятърът“ – помисли си тя след малко и почувства как в сърцето ѝ трепна нещо като тревога.

Рейдзица също забеляза Гана. Спря се на двайсетина крачки и я загледа, сложила длан над очите си. И чак като я позна, се приближи.

– Гана!... – промълви тихо тя почти шепнешком и веднага заплака, вдигна престилка и започна да си бърше сълзите.

Прегърбената дребничка Рейдзица застана пред Гана боса – краката ѝ бяха напукани, със сгърчени пръсти като на голяма птица, отдавна паднала от гнездото си: сега вкопчаваше нокти, за да престане най-сетне да пада

как си да се задържи поне тук, на земята. Оръфаният ѝ зелен елек стигаше почти до петите. Не беше особено нова и дългата сатенена блуза, която Рейдзица беше пуснала над фустата, така че изпод нея едва се подаваха везаната престилка. Обаче на главата си носеше вързана красива, още почти нова бродирана забрадка – червена, с черни ресни.

Рейдзица тихо се разхлипа, а Гана стоеше като вцепенена и не знаеше какво да стори. Доста неочаквана бе тази среща близо до Чикавите пещи. Ишо не се случи на някой друг – малко ли хора има в Баровка, – а тъкмо тя – на Тарасковата Гана, да се срещне с Рейдзица. Но първите си думи Гана произнесе за свое учудване спокойно, без преструвки, дори сякаш малко зарадвана:

– Тъкмо се чудех кой ли идва насам! Гледам и не вярвам на очите си. Пък то сте били вне, лельо Матруна!

– Да, аз съм, Ганочка, аз!... – Рейдзица понечи да се усмихне, но усмивката ѝ се оказа плаха и насилена. – Ето на, домъкнах си кокалите – дозвни тя и като че се стресна, поправи се. – Отивам на черква. Да се помоля да запалят свещица...

– Само че днес, както личи, няма да сварите...

– Няма да сваря – съгласи се Рейдзица и вдигна към Гана разплакани очи. – Но кажи ми, жива ли е, или не, оная, дето живееше до къщата на Сьомка Парашчин? Как е тя? Бог здраве да ѝ дава... Авдотка Мелехава!

– Не, не е.

– Отдавна ли се спомина?

– Още след войната. Май че на Петровден.

– А кажи ми от какво почина? Никак не беше стара...

– Ако не беше толкоз тежък животът, можеше и да устиска още по-не пет години на зиданата печка. Ама пуста война, какво да направяш...

– Пък аз се надявах... да пренощувам у тях.

– Ех, това да ви е грижата – къде да пренощувате... В Баровка къщи бол. Ето, вижте! – Гана посочи селото. – Можете да отседнете и при мен. Къщата ми е голяма и нова. За сам човек. Всички вдигнаха къщите си наново.

Чула тези думи, Рейдзица сведе глава. Старицата изобщо не беше очаквала, че Гана веднага ще я покани у дома си. И се умълча, сякаш се замисли как да възприеме неочакваната покана. Накрая каза:

– Господ здраве да ти дава... А какво стана с твоя Иван?

– Не се върна Иван. Сама се бяхтя.

Рейдзица въздъхна. Гана помълча малко, след това я попита:

– А как сте вне, лельо Матруна?

– Ех, благодаря на Бога, сита съм, облечена. Нищо не дължа на хора-

та, обикновено съседите ме навестяват, за добро или за лошо. – Рейдзица говореше и сякаш изобщо не береше грижа дали Гана ще повярва на думите ѝ, или не; бързо отиде до обрасналия с мъх път, който се подаваше под купчините торф, и седна на него. – На някое детенце ще побабувам, ще сготвя на кръщение, на нечие погребение ще поплача, та и за мен да пролет сълза някой ден добри хора – старицата пак вдигна престилка, но този път не заплака. – Благодаря на Бога, че ми облекчи сърцето... дето ти ме е кани да пренощувам. Не съм мислила, че ще ми се наложи теб да моля, а това за какво ти е? – побутна тя с крак торфа.

– Да постеля на Ласюка, преди да е заваляло.

– Отдавна ли държиш крава?

– Не, първескинка ми е.

– А дава ли мляко?

– Дава по малко.

– И това е добре.

Жените се разговориха. Рейдзица някак си веднага стана по-спокойна. Върна се неочаквано вътрешният покой и у Гана. В душата ѝ вече кой защо беше изчезнало старото чувство спрямо Рейдзица, обзело я в момента, когато я видя на гуцяняския път – като че ли го беше отвял вятърът.

В Чикавите пещи вече се свечеряваше. Слънцето залезе зад Баровка. Между редките дървета започваше да се спуска синият вечерен здрач. На запад, там, където доскоро се съзираше слънцето, се появи мъничко облаче. По нещо приличаше на бяла овчица, свърнала от стадото. Отдолу върху му хвърляше червени отблясъци невидимото вече слънце и изглеждаше, че то кърви.

Това, че Рейдзица неочаквано се появи в Баровка, където никой не беше я виждал може би от тридесет години, пък и никой не очакваше да я види – отдавна я бяха забравили в селото, – учуди не само Тарасковата Гана: новината за половин час обиколи четирийсетте баровски къщи; във всяка къща говореха само за това.

Рейдзица пренощува у Гана. След набързо сложената вечеря – хляб и мляко – поседя още малко на пейката под прозореца: за последен път се показва пред хорските очи и после помоли да си отпочине. Гана ѝ постла на печката върху току-що напълнен сламеник. Рейдзица се въртя от хълбок на хълбок и шепнеше вместо молитва във възглавницата:

– Уморихте се, крачета мои, прекършихте се, ръчници мои, боли ме цялата снага... Време е да дам покой на старите си кокали.

Днес през цялото време – и тогава, когато се приближи в Чикавите пещи до Гана, и после, вече в селото, когато срещаше свои някогашни съседни – бе очаквала, че ей сега хората ще заговорят за сина ѝ. От това ста-

ищата се страхуваше най-много. Но Бог беше милостив и никой не проду-ка за него. Сега тя, както лежеше в постелята, скритом се радваше и мо-же би за пръв път през дългия си живот, доколкото познаваше баровчани, им бе благодарна в душата си зарад късата им памет.

Но дали бе толкова къса тази памет?

Рейдзица някога бе имала мъж – Лазар Рейда, човек мургав, навъсен като есенното небе; бе имала и син – Яшка, и той мургав, начумерен, но на съст по-нисък, значи и не толкова силен, колкото баща му. Хората казва-ха, че били такива чернооки по наследство от дядото, който бил съвсем че-сен, а що се отнася до мрачния им нрав... За него можеха да се правят раз-лични предположения. И все пак бе очевидно, че най-важното, което спо-ред всеки имаше най-голямо значение, бе, че Лазар Рейда почти целия си живот бе прекарал в гората. Беше горски пазач при господаря, а когато дойде съветската власт, остана на същата служба. По време на цялата си служба като горски бе останал да си живее в гората, в местността Кругли, където под боровите се намираше къщата на горския, построена на време-то за своя служител още от пан Сарока, който май беше прадыдо на баров-ския господар. Намираше се на три километра от Бароука и може би от Кругли до другите села разстоянието да бе същото.

Районът на Рейда май-беше най-обширният от всички. За един ден горският едва смогваше да го прекоси надлъж, така че, дори и да искаше, нямаше как да ходи по гости из селата. Пък и самата служба бе причина горският да се кара със селяните; може би затова господарят го държеше в гората. А Рейда си разбираше от работата. Вършеше я добросъвестно. За-това господарят му плащаше добре, а селяните го прокллинаха и неведнъж бяха вдигали ръка да прострелят широкия му гръб.

През това време край къщата на горския, на поляните, обрасли с не-косена трева, от сутрин до късна вечер пасеше чарда крави. Бяха на Рейда. Кравите пасяха из цялата гора сами, а вечер, когато се стъмнеше, се връ-щаха пак сами вкъщи, потътрили чак до земята вимета, пълни с мляко. Никой не ги закачаше, дори и вълците, които нападаха добичетата на селя-ните, сякаш заобикаляха издалеч кравите на горския. Господарят също ня-маше намерение да брони колко крави има неговият горски, нито колко ко-не, които той всяко лято продаваше на циганите. Господарят се интересу-ваше само дали не са се появили пресни пънове в гората. А такива, пънове от прясно отсечени дървета, малко беше виждал в района на Рейда, защо-то Рейда не даваше от господарската гора ни сенце, ни перце на селяните.

Дали е истина, или не, из селата се бе разчуло, че уж Рейда се паза-рял господарят да му продаде имението си. Същото се мълвеше и из Ба-ровка. Но от този тежен пазарлък не излезе нищо. Още повече, че веднага пламна една революция, подир нея – втора, а след тази, последната рево-

люция, никой вече не възнамеряваше нито да купува, нито да продава земя. Господарят веднага изчезна в губернияския град, а селяните за нула време си поделиха земята му. Господарската гора стана държавна собственост. Но и тогава Рейда си остана горски. Не го закачаха и той си гледаше службата както преди.

Промени в живота на горския настъпиха чак десет години по-късно. До лесничейството беше стигнала информация, че Рейда продавал дървта от държавната гора, та го натириха от Кругли. Тогава се засели в Баровка и почна да се шура из цялото село, като се оглеждаше кое място е най-подходящо за строеж. Но не успя да си купи парцел – просто никой не пожела да му продаде, нали всеки му имаше зъб още от времето на службата му като горски. На Рейда не му остана друго освен да си построи къща извън селото, до градините, до Канапльовската махала, където шосето почти опираше до най-горните баровски градини. Тук доживя и до колхоза. Когато селяните се захванаха заедно да стопанисват земята, той им се подиграваше, застанал на сред двора си, който беше може би най-подреденият в цяла Баровка – около наскоро вдигнатата къща с десет прозореца беше скована здрава дървена ограда, през която не можеше да проникне човешко око. Рейда нямаше намерение да работи в колхоза.

– Опазил ме Бог – отказваше той – чуждо да пиеш и от чуждо полза да видиш.

Но в крайна сметка и съседите му не го канеха много-много освен началството, което гонеше пълен процент в колективизацията. Този процент включваше и имота на Рейда – пречееше им да изпълнят плана. Кой знае, може би по-късно тъкмо тази история се оказа решаваща.

Веднъж се бе запалил колхозният краварник. Горя през цялата кратка лятна нощ, а на сутринта, когато димът вече се бе пръснал, в Баровка се появи конен милиционер. Отначало сновеше из улиците на Баровка на връщания си кон, след това свърна към къщата на Рейда. Там арестува Рейда и го погна със запънат наган по дългата прашна улица към района.

Точно след седем дни Рейдзица и синът ѝ напуснаха Баровка. Очевидно се бяха уплашили, че ще ги „разкулачат“, та се разбързаха да си натоварят покъщината на каруцата.

От този ден Рейдзица не се ясна в Баровка.

Но през четирийсет и втора в Баровка изникна Яков Рейда. Връхлетия в селото заедно с наказателен отряд, с чуждестранна военна униформа с черепи на ръкавите. Синът на Рейдзица, кроткият и незабележим човек, дето не се виждаше зад гърбината на баща си, неочаквано се бе озовал при германците. Изменникът стоеше до германските офицери на високата площадка пред някогашната колхозна управа и гледаше злорадо как войниците изкарваха селяните на площада. На този песъчлив площад, където кол-

козиците преди войната се бяха събирали по изгрев слънце, за да получат наряда си от бригадира, сега стърчеше бесилка. Кого са решили да обесят германците – баровци не знаеха, додето от площадката не слезе Яков Рейда. Той се втурна към стария Тараска и като го блъскаше в гърба с автомат, го подкара към бесилката.

Германците обесиха Тараска. Но не спряха дотук. През този ден цяла Баровка пламна. Рейдзишният син пръв тикна факла под сламената стряха на Тарасковата къща. След това германските войници, които вървяха след него, подпалиха още няколко къщи. Останалото вятърът довърши вместо тях: тъй като денят бе ветровит, пламъкът, прелитащ като жив от една стряха до друга, безпощадно подпали цялото село.

След пожара Гана, задавена от мъка, погребва баща си. На пепелището по това време останалите без покрив селяни проклинаха от все сърце и германците, и предателя, и майката, която го е родила.

Партизаните заловиха Яков Рейда още на другото лято, когато наказателният отряд бе разбит край Панкавска Буда, точно същия, в който Яков беше служил още от четирийсет и първа. Докараха изменника в Баровка и го застреляха до брезовото блато, там, където почти цяла година под краката жвака ръждива вода.

На следващия ден, макар че ставите още я въртяха, Рейдзица стана рано. Като огледа новата къща на Гана, старницата навлече широкия си елек, после предпазливо, за да не разбуди стопанката, се шмугна като мишка в пруста, където на пейката бе качето с вода, наплизка набръчканото си със следи от рани лице и излезе на прага.

Мъглата още не бе успяла напълно да се вдигне, макар че над селото вече я нямаше. Затова пък плаваше над езерото като бито мляко: ту се издигаше и откриваше тъмното огледало на водата, ту се спускаше като завеса и скриваше всичко от погледа. Гората от другата страна на езерото сякаш се полюшваше върху облаци.

На изток по чистото небе, едва откъснало се от земята, слънцето се издигаше нагоре. Но беше някак тежко, като че претоварено от нещо, почти не изпращаше лъчи.

Селцето сякаш още бе задрямало. По улиците не се мяркаше жива душа. Само отнякъде, отдалече, долиташе от време на време: зън-зън, зън-зън, зън-зън...

Някой клепеше коса.

След Рейдзица, само няколко минути по-късно, на прага от пруста излезе и стопанката. Не можа да се наспи: откакто стана по тъмно да изкара кравата в чардата, не можа да затвори очи.

– Каква благодат – дочула крачките ѝ, промълви Рейдзица, а в гласа

й едновременно се долавяше и вълнение, и завист. — Истинска благодат! Гана потръпна от сутрешния хлад и като се обърна към Рейдзица, може би за пръв път, откак бяха заедно, внимателно я погледна в лицето — вече съвсем съсухрено, посърнало, с малки очи, в чиято пустота потъваха всичките ѝ тайни мисли.

— Винаги си е било такова — отвърна Гана и съжали, защото си помисли, че Рейдзица може да възприеме думите ѝ като упрек.

Улови се да мисли, че вече доста време, от вчерашната привечер, а държи с тази жена така, сякаш нещо е виновна пред нея и сега я предвардва от всичко, което, пази, Боже, случайно да не причини някаква неприятност на старицата.

Рейдзица не смяташе да се бави в къщата на Гана — след малко се застыга за път. Но преди да престъпи прага и да излезе на улицата, старицата изведнъж високо се завайка и като въздишаше, заснова из стаята от ъгъл до ъгъл като ранена врана.

Гана мълчеше. Откровено казано, в последния момент май ѝ се прииска Рейдзица час по-скоро да се махне от очите ѝ. Струваше ѝ се, че като прие Рейдзица в своя дом, причинява нещо лошо на селяните си, макар и да знаеше, че никой няма да я упрекне и че всеки на нейно място би сторил същото. Пък и винаги ли можеш да съгласуваш постъпките с чувствата си? Обаче естествено през ум не ѝ мина макар и с намек да накара старицата да побърза. Само ѝ каза, че в Заборие, закъдето бе тръгнала, църквата вече отдавна е затворена, защото попът се пропилил и напразно ще бие път дотам. Рейдзица настръхна, хвърли кратък смутен поглед на Гана и изведнъж пак, както вчера, без всякаква причина заплака, почна да мачка в ръце своята забрадка, която не беше успяла да върже на главата си. Разплакана се приближи крачка към Гана и заговори през сълзи. Говори дълго, объркано, дори в началото бе трудно да се долови смисълът на думите ѝ. Но постепенно Гана разбра всичко, което говореше старицата: че е готова да пълзи на колене, но я моли да ѝ покаже... гроба на сина ѝ.

До брезовото блато Рейдзица стигна със съседското момче, с десетгодишния Мицка Авласав. Гана едва го предумя да заведе дотам Рейдзица. Минаха покрай оградите, заобиколиха селото от другата му страна. Рейдзица беше избрала този път. Вървеше след Мицка, около когото се въртеше едър черен пес; старицата креташе прегърбена и се препъваше, но бързаше, сякаш искаше да избяга някъде, сякаш усещаше буря зад гърба си.

Бързо стигнаха брезовото блато. Мицка се повъртя малко около храстите, после се спря и с детско безразличие посочи ливадата:

— Ей там е някъде...

Кучето, чуло тези думи, ги възприе по свой адрес — като командата „търси“, и се завтече нататък, накъдето посочи Мицка. Разскимтя се от

необяснима кучешка радост, започна да рие с едрите си лапи и скоро изпод
острите му нокти се зарони блатен пясък. Но Рейдзица не го остави да ро-
ви по-нататък. Неочаквано се затича към кучето, ядно го ритна с босия си
крак и се стовари като подкосена на тревата, притисна сухите си гърди към
земята. Не заплака. Ала толкова учестено и тревожно блъскаше сърцето
й, сякаш нейното твърдо, старо сърце напираше да изхвъркне завинаги на-
вън. Ударите му сигурно се чуваха през цялата тучна, прокопана от червен
поляна. Рейдзица зашепна нещо, раздвижи сухите си устни. Ръцете й, жъл-
ти и слаби, конвулсивно и безпомощно се плъзгаха по мократа трева с още
неизсъхнала роса, като че се мъчеха да натрупат надгробна могилка вър-
ху тази равна, многогодишна трева.